

**КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОПОЗИЦІЇ
АБО НАДАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ.
ВІДКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

Комісарчук Р. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Стаття присвячена дослідженню окремих питань методики розслідування комерційного підкупу (хабарництва), його криміналістичної характеристики, організації розслідування. Увага приділяється аналізу криміналістичної характеристики даних правопорушень як системі елементів, що визначають напрямок розслідування, їх взаємозв'язок, обумовлюють встановлення особи злочинця, способів вчинення і приховування злочину. У дослідженні визначено тактику слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, які сприяють отриманню найбільш повної інформації про подію злочину.

Ключові слова: розслідування комерційного підкупу (хабарництва), криміналістична характеристика, організація розслідування, системи слідчих дій і тактичних операцій.

Вступ. Стаття 369 Кримінального кодексу України (далі – КК України) визначає комерційний підкуп через пропозицію або надання неправомірної вигоди службовій особі, як один із нових видів корупційного спрямування. А все нове теоретичне потребує й свого оновлення практичного[1]. Частина п'ята ст. 369 КК України визначає діяння, передбачене частиною другою, третьою або четвертою цієї статті, якщо неправомірна вигода надавалася службовій особі, яка займає особливо відповідальне становище, або вчинене організованою групою осіб чи її учасником. Особа, яка пропонувала, обіцяла чи надала неправомірну вигоду, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо стосовно неї були вчинені дії щодо вимагання неправомірної вигоди і після пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно заявила про те, що сталося, органу, службова особа якого згідно із законом має право повідомляти про підозру (ч. 6 ст. 369 КК України).

На наш погляд, особливості корупційних дій, що вчиняються особами, які займають особливе службове/посадове становище обумовлюють виділення наступних елементів в структурі їх криміналістичної характеристики: 1) відомості про особу злочинця – корупціонера; 2) дані про обстановку вчинення кримінального правопорушення; 3) інформація про спосіб підготовки, вчинення та приховування злочину; 4) відомості про механізм слідоутворення на кожному з цих етапів; 5) відомості про особу вигодоодержувача; 6) дані про предмет злочинного посягання. Зміст зазначених елементів криміналістичної характеристики, а також особлива структура кореляційних зв'язків між ними відображає об'єктивно специфіку кримінальних правопорушень даної категорії. При цьому, системоутворюючу роль відіграють відомості про

типову характеристику особи корумпованого співробітника (службової, посадової особи, яка займає особливо відповідальне становище) [2].

Криміналістична характеристика особи корумпованого співробітника. Особа співробітника, який вчинив злочин корумпованого спрямування, має в криміналістичній характеристиці злочинів даної категорії першочергове значення, оскільки, такі характерологічні його якості як вік, посадове становище, професійні знання та навички, психологічні особливості, обумовлюють сферу вчинення злочину, спосіб підготовки, вчинення і приховування, а також форми і способи протидії розслідуванню.

Найбільш повну уяву про типізацію особи корумпованого співробітника надасть розгляд її криміналістичної характеристики в системі наступних структурних елементів: 1) відомості про особу злочинця соціально-демографічного характеру; 2) відомості про особу корупціонера, характеризуючі його професійну діяльність; 3) відомості про особу корупціонера, характеризуючі його злочинну діяльність; 4) відомості про особу корупціонера, характеризуючі його психологічні риси і особливості, а також мотиви особи, яка здійснює корупційну діяльність.

Обстановка, способи вчинення корупційних правопорушень вчинених особами, які займають особливо відповідальне становище, механізм слідоутворення. Особливості обстановки даної категорії правопорушень обумовлені специфікою сфери, в якій вони вчиняються, тобто умовами здійснення владних повноважень. До них, передусім, відносяться встановлений нормативно-правовими актами і реально існуючий порядок здійснення співробітниками своїх службових повноважень.

Умови обстановки визначають зміст способу вчинення корупційного діяння, а через нього і механізм слідоутворення. На сьогодні в 64% випадків передача винагороди передуює вчиненню співробітником кримінальних правопорушень на користь громадянина. При цьому в 34,2% випадків незаконні дії вчинялися співробітником одразу після отримання винагороди, в 22,6% – через кілька годин, в 40,2% – через кілька днів. Вчинення кримінального правопорушення даного спрямування на користь громадян відбувається в 42,8 % випадків в робочому кабінеті співробітника (службовця, посадовця), 44,5% – на місці виявлення злочину або адмінправопорушення, 12,7% – в іншому місці. Враховуючи те, що можливість вчинення таких дій обумовлена владними повноваженнями особи, вони виконуються в службовий час (83,6%). Використання названих відомостей має значення під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій відносно посадової особи, в першу чергу, при підготовці і проведенні тактичної операції «Затримання на гарячому».

Віднесення негласних слідчих розшукових дій до кримінально-процесуальної діяльності ставить їх в один ряд з іншими слідчими діями. Проводити їх може прокурор, сам слідчий та навіть у разі доручення оперативними працівниками, останні користуються повноваженнями слідчого (ч. 2 ст. 41 КПК України) [2].

Тому дана методика розслідування буде неповною без висвітлення питань щодо особливостей окремих негласних слідчих (розшукових) дій. Важко уявити собі методику розслідування отримання неправомірної вигоди (хабарництва) без їх процедури використання. Адже у кримінальному провадженні за цим видом злочинів типовими є негласні слідчі (розшукові) дії, спрямовані на: втручання у приватне спілкування, а також спостереження за особою, аудіо-, відеоконтроль місця, контроль за вчиненням злочину.

До невідкладних слідчих (розшукових) дій по даній категорії кримінальних правопорушень відносяться: огляд місця події; призначення до провадження судових експертиз; призначення інших досліджень; пред'явлення для впізнання; допит свідків; обшук.

До речі, між учасниками корупційних діянь можуть складатися наступні види взаємовідносин: підкуп співробітника правопорушником, вимагання співробітником винагороди за вчинення протиправної дії (бездіяльності) на користь правопорушника, підбурювання співробітника до вчинення протиправних дій (бездіяльності) на користь правопорушника шляхом шантажу.

Аналіз характеру зв'язку між учасниками корупційного кримінального правопорушення надає можливість оцінити варіанти їх можливої поведінки на етапі досудового провадження і судового розгляду та спланувати найбільш оптимальну тактику проведення окремих слідчих і судових дій, визначити ймовірність протидії з їх сторони і заходи по їх попередженню та нейтралізації.

Характер і специфіка виконуваних службовцями, посадовцями професійних обов'язків обумовлюють в значній мірі вчинення кримінальних правопорушень в складі групи (32,7%). В даному випадку при вчиненні кримінального правопорушення має значення намагання злочинців досягти реалізації свого умислу шляхом використання можливостей всіх членів групи, при цьому, число учасників може зростати, в тому числі і керівного складу (16,3%).

Особливості способу підготовки, вчинення і приховування кримінальних правопорушень даного спрямування полягає в тім, що він також детермінується сферою службової діяльності, посадовим становищем корумпованого працівника, локальною ситуацією, що склалася в конкретному регіоні та органі, предметом хабара, а також якостями, притаманними особі корупціонера, а саме: наявність юридичних знань, професійний досвід і службове становище.

Зазначене впливає на протидію, планування, підготовку, маскування і приховування слідів своєї злочинної діяльності. Широкий спектр владних повноважень, в тому числі оперативно-розшукового, кримінально-процесуального та адміністративно-правового характеру (наприклад, особа корупціонера-співробітника правоохоронного органу) визначає зміст протиправних дій цих посадових та службових осіб. Наприклад, використання при вчиненні кримінального правопорушення службової форми співробітника, як атрибута державної влади виступає фактором, що стимулює протиправну поведінку і спрощує вчинення кримінального правопорушення. Перерахувати всі можливі види таких дій неможливо.

Механізм слідоутворення при вчиненні досліджуваної категорії злочинів визначається обраним способом підготовки, вчинення і приховування співробітником злочину корумпованої спрямованості, а також обстановкою, в якій проходило кримінальне правопорушення.

Характеристика особи вигодоодержувача і предмета злочинного посягання. Аналіз кримінальних проваджень по даній категорії злочинів показує, що в 73,6% випадків у ролі вигодоодержувача виступав чоловік і лише в 26,4% – жінка. Більшість осіб були в віці 35-45 рр. (32,4%), та 25-30 рр. (32%). Соціальний стан вигодоодержувача: 46,7% – підприємці, 34% – представники різних професій, 19,3% – безробітні.

Вищу освіту мають 36%, 41% – середньо-спеціальна і 23% – середня. 17% вигодоотримувачів мали судимість. В 76% випадків співробітник володів інформацією про можливість притягнення вигодоотримувача до кримінальної або адміністративної відповідальності. При цьому, вигодоодержувачем може виступати не лише особа, яка безпосередньо вчинила кримінальне правопорушення, але й родичі, друзі такої особи (28%). Облік такої інформації дає можливість визначити корупційний характер взаємозв'язків між вигодоодержувачем та корупціонером, про мотиви вступу вигодоодержувача в корупційні правовідносини, а також, у випадку звернення в правоохоронні органи з заявою про вимагання в нього, наприклад, співробітником правоохоронного органу хабара, про мотиви такого вчинку.

В якості предмета злочинного посягання корупційних правопорушень в сфері діяльності частіше виступають: майнові (матеріальні) блага (92%). Предмет незаконної винагороди дозволяє отримати відомості про спосіб його передачі і характер дій (бездіяльності), вчинених (або таких, що готуються) посадовою особою на користь вигодоодержувача. При цьому слід враховувати, що особа корупціонера не завжди намагається отримати матеріальну вигоду, а може діяти на основі інших інтересів і зобов'язань, що мають значення для структури, яка корумпувала його.

Особливості проведення перевірки повідомлення про кримінальне правопорушення і відкриття провадження. Типові вихідні слідчі ситуації і методи їх вирішення. Основою доказовою бази по провадженнях корупційного спрямування, вчинених посадовими, службовими особами, складають матеріали, отриманні при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. У цьому зв'язку повнота і якість переданих в розпорядження органів розслідування матеріалів в значній мірі визначають, чи буде в наслідку доказана я в якому об'ємі вина корумпованого співробітника.

Враховуючи це, вважаємо, що на етапі перевірки повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення (ст. 214 КПК України) особливого значення набувають моменти взаємодії органів досудового розслідування з моменту отримання інформації про вчинення або підготовку особою корупційного діяння, що надає можливість першочергово визначити криміналістичну ситуацію, яка склалася, напрямки подальшого розслідування, джерела доказової інформації та не допускати їх знищення, уникнути помилок при оформленні і передачі матеріалів проведеної перевірки для відкриття провадження.

Проводячи класифікацію криміналістичних ситуацій етапу перевірки повідомлення про правопорушення, можна зробити висновок про те, що сприятливою виступає ситуація отримання інформації про підготовку співробітника до вчинення злочину корупційного спрямування, що дозволяє здійснити документування злочинної діяльності останнього шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій, в тому числі і при реалізації тактичної операції «Затримання на гарячому». При цьому найбільш результативно вказана тактична операція може бути проведена в ситуації співробітництва вигодоодержувача з правоохоронними органами при зверненні його з заявою про підготовку відносно нього співробітником корупційного діяння, або, у вираженій згоді під час проведення співробітниками підрозділів власної безпеки негласних слідчих (розшукових) дій або оперативно-розшукових заходів.

В ситуації, коли злочин корупціонером вже вчинено, доказування факту його злочинної діяльності суттєво ускладнено, а за відсутності джерел переконливих доказів

– практично неможливо. Позиція підозрюваного корумпованого працівника відносно до інкримінованого йому діяння, як правило, напряму залежить від об'єму зібраних правоохоронними органами доказів його вини. Наприклад, співробітники правоохоронних органів, на відмінно від інших категорій злочинців, в силу наявних професійних знань і досвіду можуть первинно оцінити доказове значення інформації, що викриває їх, якою володіють органи слідства, а також визначити судову перспективу відкритого відносно них провадження. Тоді, коли має місце достатній об'єм доказової інформації, співробітник, як правило, вини визнає в повному об'ємі і йде на співпрацю з органами розслідування. В ситуації відсутності прямих доказів вини підозрюваного, основною метою діяльності слідчого виступає оперативне виявлення джерел інформації і її процесуальне закріплення. Одночасно слід провести необхідні заходи які б виключили подальшу протидію, необхідно спрямувати оперативним співробітникам доручення на встановлення нових джерел доказів, перевірку версій розслідування і т. д.

В ситуації відмови особи від обвинувачення (оголошеної йому підозри (на основі обвинувального акту)) або часткового визнання вини слід враховувати особливості його особистості. Так, якщо корупціонер має значний досвід роботи в органах внутрішніх справ, займає керівну посаду – спроби змінити його позицію шляхом застосування різних тактичних прийомів в більшості випадків приречені на невдачу. В даній ситуації слідчому не слід одразу оперувати всіма наявними в кримінальному провадженні доказами. Необхідно встановити, які контраргументи обвинуваченню він спробує пред'явити, сконцентруватися на роботі зі збору достатньої доказової бази і бути готовим до можливої протидії.

Відмінності мають також криміналістичні ситуації досудового розслідування, виходячи з конкретного напрямку діяльності, в якому вчинено корупційне кримінальне правопорушення. Так, в сфері адміністративно-правової діяльності корупційні правопорушення часто отримують відображення в службовій документації, а особи, які їх вчинили, значно менше освідомленні відносно оперативно-розшукових засобів і методів, криміналістичних прийомів розслідування, не знайомі зі всіма тонкощами правового значення тих чи інших доказів, що спрощує проведення відносно них розслідування. Водночас, співробітники, які вчиняють кримінальне правопорушення в сфері оперативно-розшуковій і кримінально-процесуальній діяльності, скрупульозно обдумують підготовку, вчинення та приховування кримінального правопорушення і швидко орієнтуються в ситуації затримання їх на гарячому, планують тактику своєї поведінки в ході досудового розслідування та судового провадження. Також слід враховувати особливий правопорядок, пов'язаний з вилученням матеріалів оперативно-розшукової діяльності та негласних слідчих (розшукових) дій, в яких можуть бути відображені сліди злочинної діяльності, і особливий правовий статус слідчого та прокурора, слідчого судді.

Викликає інтерес класифікація криміналістичних ситуацій досудового розслідування, виходячи з рівня посади, яку обіймає корумпована особа. Ситуація притягнення до відповідальності корумпованого керівника викликає особливу складність, що викликано в першу чергу, значним рівнем протидії розслідуванню, страхом підпорядкованих їй співробітників та інших осіб, що впливає на подальшу співпрацю зі

слідством, високим інтелектуальним та професійним рівнем. В даній ситуації, вважаємо, слід досягти постановки кримінального провадження на контроль у вищестоящого керівництва і, за наявності достатніх підстав, взяти особу під варту, арешт.

Ситуація відкриття кримінального провадження про корупційний злочин керівника середньої ланки більш сприятлива, але тим не менш зберігає в собі ряд визначених вище моментів.

В якості основного критерію класифікації слідчих ситуацій при розслідуванні комерційного підкупу на початковому етапі розслідування пропонуємо використовувати характер інформації, що визначає часові межі події злочину (подія вже мала місце або лише може відбутися) і поділити всі слідчі ситуації на дві групи: 1) перспективні слідчі ситуації – особа, що займає посадове або службове місце, планує його вчинити. Основу методики розслідування цієї категорії справ складає така тактична комбінація, як «Затримання на гарячому»; 2) ретроспективні слідчі ситуації – кримінальне правопорушення вже мало місце. Можливі такі тактичні комбінації, як «Викриття винного», перевірочні тактичні комбінації.

Всі подальші критерії, що виступають підставою для класифікації слідчих ситуацій, які виникають при розслідуванні досліджуваних кримінальних правопорушень, можуть бути притаманними як для ретроспективної так і для перспективної слідчих ситуацій. До них відносяться: 1) характер інформації, що характеризує лінію поведінки службовця-корупціонера комерційної організації, або посадової особи; 2) характер дій хабарника (їх законність, незаконність); 3) джерело вихідних даних про злочин; 4) статус суб'єкта хабара (комерційного підкупу).

Характерні особливості основних тактичних комбінацій, що використовуються при виявленні і розслідуванні комерційного підкупу (хабарництва), слід досліджувати через призму наступних груп тактичних комбінацій: 1) «Затримання на гарячому»; 2) «Захист доказової інформації»; 3) «Документи»; 4) «Захист ідеальної інформації»; 5) «Захист речових доказів»; 6) «Перевірка свідчень заявника про факт хабарництва»; 7) «Перевірка свідчень особи, що зізнається у вчиненні злочину».

Таким чином, резюмуючи все вищезазначене, автор дійшов наступного висновку: *криміналістична характеристика корупційних кримінальних правопорушень, що вчиняються особами, які займають особливе становище, – це система криміналістично-значущих типових ознак даної категорії злочинів, що проявляє себе в особливостях способу і обстановки підготовки, вчинення і приховування злочинів, механізму слідоутворення, особи вигодоотримувача і предмета злочинного посягання, обумовлених специфікою особи-співробітника/службовця/посадовця і сферою його службових повноважень, і має своє призначення – конструювання моделі процесу (технології) розслідування і судового розгляду даної категорії кримінальних правопорушень.*

Список літератури:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13. – Ст. 88.

Комиссарчук Р. В. Криминалистическая характеристика предложения или предоставления неправомерной выгоды. Открытие уголовного производства / Р. В. Комиссарчук // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65), № 2-2. – С. 305-311.

Статья посвящена исследованию отдельных вопросов методики расследования коммерческого подкупа (взяточничества), его криминалистической характеристики, организации расследования. Внимание уделяется анализу криминалистической характеристики соответствующих правонарушений как системе элементов, определяющих направление расследования, их взаимосвязь, обуславливающую установление личности преступника, способов совершения и сокрытия преступления. В исследовании тщательно изучена тактика следственных (розыскных) действий и негласных следственных (розыскных) действий, способствующих получению наиболее полной информации о событии преступления.

Ключевые слова: расследование коммерческого подкупа (взяточничества), криминалистическая характеристика, организация расследования, системы следственных действий и тактических операций.

CRIMINALISTICS DESCRIPTION OF SUGGESTION OR GRANT OF ILLEGAL BENEFIT. OPENING OF CRIMINAL PRODUCTION

Komisarchuk R. V.

National University «Odessa Law Academy», Odessa, Ukraine

Is devoted to the study of the methodology for investigating bribery, its criminalist characteristics, organizing the investigation.

The paper focuses on the analysis of the criminalist characteristics of bribery as a system of elements that determine the direction of the investigation their interaction, condition the identification of the offender as well as ways to commit and conceal a crime. In this respect the author looks at the ways to commit bribery in newly-shaped management and bank institutions.

The pays attention to the tactics of the initial investigative actions that allow to acquire the most complete information as to the fact of the crime. The paper analysis the process of organizing the investigation of bribery, where the author mostly studies the process of creating investigative versions and their dependence on typical situations.

Over the past decade, the repressive legal and regulatory environment in transition economies has received considerable attention in the literature. This widespread interest focuses on the resulting distortions and distributional consequences for operating in a hostile economic and policy environment. In Ukraine, this framework has resulted in an environment in which rules and regulations govern almost all aspects of economic activity. The elaborate system of regulations with which firms must comply, in combination with a lack of accountability for regulatory enforcers, has created a corrupt cadre of government officials who frequently engage in rent-seeking behavior while monitoring and enforcing firm compliance. The objective of this is to investigate the manner in which corruption affects micro and small enterprises in Ukraine. Empirical evidence suggests that micro and small enterprises vary substantially in reporting how problematic corruption is for their enterprise. A theoretical model explores why extortion from regulators may occur in a non-uniform manner across firms. The theoretical model postulates that government regulators customize the nature of their rent-seeking activities towards firms (i.e. the number of times they demand a bribe as well as the price that they charge), similar to a price-discriminating monopolist facing hidden information.

The model shows that production technologies, input choices, and other firm characteristics such as location play a role in determining the bribe price that a regulator will charge a firm, as well as the number of times he will return to collect it. In particular, certain types of technologies signal to regulators a higher ability to pay a bribe, and firms that use them are more likely to experience higher degrees of regulatory extortion. Finally, I examine the welfare effects associated with differential bribe payments across firms. Simulations of the theoretical model demonstrate that the presence of corruption most strongly impacts firms that are the least profitable, or that are run by entrepreneurs with few alternative income-generating activities. Supportive evidence comes from survey data collected on Ukrain microenterprises. The model described above is tested using econometrics, and numerical simulations.

Key words: investigation of bribery, criminalist characteristics, organizing the investigation, the system of investigative actions and tactical operations.